

Мова і засоби масової комунікації

УДК 811.161.2'276.6:070

Шеленкова І. М.

старший викладач кафедри українознавства

і мовної підготовки іноземних громадян

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

orcid.org/0000-0001-9431-4868

СИСТЕМНИЙ АСПЕКТ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Анотація. Розвиток економіки, зростання споживчого попиту, активний розвиток певних сегментів бізнесу, поява фондового ринку та інші процеси зумовили появу потреби в термінології ділової спрямованості.

Ця аудиторія людей, залучених у фінансово-економічні ділові відносини, постійно розширюється. Комуś потрібно забезпечувати їх необхідною інформацією, на основі якої вони могли б керувати своїми діями: ухвалювати рішення, керувати компаніями, покращувати свій бізнес.

Саме потребами даної соціальної групи зумовлена поява нового типу комунікацій – ділове спілкування.

Інтерес до економічної тематики став однією з прикмет сучасної дійсності. Про це, зокрема, свідчить той факт, що економічна тематика посідає важливе місце не тільки під час ділової комунікації, але і в повсякденному житті студентів економічного профілю.

Економічні проблеми розглядаються і аналізуються не тільки у виданнях, розрахованих на фахівців, але і у виданнях, орієнтованих на масового читача. Це призвело до широкого використання економічної термінології поза професійною сферою.

Можна говорити про процес актуалізації економічної лексики в сучасній українській мові, а тому метою статті є системний аспект економічної термінології із більш детальним аналізом таких понять, як терміносистема та термінополе.

Поряд з поняттям терміносистема, одним із перспективних понять, що дозволяють найбільш детально проаналізувати сукупність економічних термінів, є поняття термінополя.

Термінополе є своєрідною галуззю існування терміна, всередині якої він володіє всіма ознаками, що його характеризують. Ця галузь штучно окреслена і спеціально охороняється від сторонніх втручань. Належність до певного поля є найбільш суттєвою ознакою, що відрізняє терміни-слова від звичайних слів.

Поле для терміна-поняття є тією системою понять, до якої він належить, а для терміна-слова є тією сукупністю інших термінів-слів, з якими він поєднується у межах даної науки, на основі яких формується сам і на які має вплив своєю мовною формою.

Якщо спробувати класифікувати лексику за семантичними полями, то виявилось абсолютно неможливим встановити, де проходять точні межі поля і чи охоплені усі слова, що належать до цього поля, а також потрібно розглядати поле в постійному русі і розвитку.

Ключові слова: термінологія; термін; терміносистема; термінологічне поле; терміни-слова; контекст; ділова комунікація; студентський соціум.

Постановка проблеми. Економіка відіграє важливу роль у житті суспільства, оскільки економічні відносини є базовими для будь-якого соціуму і багато в чому визначають суспільний розвиток. Зміни, що відбуваються в економіці, впливають на розвиток відповідної термінології, оскільки нові економічні реалії обумовлюють формуванням нової системи термінів, тобто терміносистеми.

Поряд з поняттям терміносистема, одним із перспективних понять, що дозволяють найбільш детально проаналізувати сукупність економічних термінів, є поняття термінополя.

Термінологічне поле є своєрідною галуззю існування терміна, всередині якої він володіє всіма ознаками, що його характеризують; галуззю, що є штучно окреслена і спеціально охороняється від сторонніх проникнень.

Поле для терміна-поняття – це та система понять, до якої він належить, а для терміна-слова – та сукупність інших термінів-слів, з якими він поєднується у межах даної науки, на основі яких формується сам і на які впливають своєю мовною формою.

Проблема дослідження терміносистеми є досить актуальною для лінгвістики. Про це свідчить значна кількість робіт, що стосуються загальних проблем термінології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Зазначимо, що термінологія вже давно стала об'єктом дослідження як зарубіжних (Ойген Вюстерн, Віктор Виноградов, Дмитро Лотте, Микола Баскаков, Олена Земська, Валерій Даниленко [2], Олександр Реформатський [5], Олександра Суперанська [6]), так і українських (Ірина Кочан [3], Таміла Панько [4], Любов Струганець) дослідників.

Підсумовуючи погляди дослідників, виділимо такі ознаки терміна:

1) термін однозначний (Р. Будагов, Т. Секунда), має тенденцію до однозначності (В. Даниленко, Л. Кутіна), однозначний у межах певної термінологічної системи (О. Реформатський, Т. Панько);

2) термін точний та байдужий до контексту (Т. Секунда, О. Толикіна);

3) значення терміна дорівнює поняттю в обсязі пізнаного (О. Вюстер);

4) термін стилістично нейтральний (О. Реформатський);

5) термін системний. Однак системність терміна розуміють по-різному. Одні автори вбачають у ній класифікаційну сутність (І. Ковалик, В. Даниленко), інші вважають, що термінові властива системність словотвірна (Л. Канделакі, Л. Лагутіна). На думку третіх, системність терміна є подвійною: як елемента терміносистеми і як елемента системи мовної (О. Реформатський, Т. Панько);

б) термін конвенційний (В. Овчаренко): по-перше, існуючому поняттю можна дати назву за задумом мовця і за змістом існуючого знака-терміна, по-друге, найменування і зміст можуть бути лише конвенційно притяжними, але назви і зміст можуть бути конвенційно встановлені, вибрані;

7) наявність у терміна чіткої дефініції (майже усі дослідники);

8) у терміна не повинно бути синонімів чи омонімів (у межах однієї терміносистеми). Із працями В. Даниленка [2] у літературу увійшла протилежна точка зору, згідно з якою синонімія в термінології розглядається як природний вияв законів розвитку літературної мови;

9) у багатьох термінологічних дослідженнях суттєвою ознакою терміна була його короткість (стислість) у плані вираження.

Нестабільність процесів світової економіки, складність і неоднозначність економічної ситуації зумовили зростання інтересу до цієї сфери не тільки з боку фахівців, але і з боку непрофесіоналів.

Мета статті. Інтерес до економічної тематики став однією з прикмет сучасної дійсності. Про це, зокрема, свідчить той факт, що економічна тематика посідає важливе місце не тільки під час ділової комунікації, але і в повсякденному житті студентів економічного профілю.

Слід зазначити, що економічні проблеми розглядаються і аналізуються не тільки у виданнях, розрахованих на фахівців, але і у виданнях, орієнтованих на масового читача. Це призвело до широкого використання економічної лексики поза професійної сфери.

Отже, можна говорити про процес актуалізації економічної лексики в сучасній українській мові, а тому метою статті є системний аспект економічної термінології із більш детальним аналізом таких понять, як терміносистема та термінополе.

Виклад основного матеріалу дослідження. Будь-яка термінологія (у тому числі і економічна) являє собою систему систем. Ця думка найбільш чітко виражена в «Загальній термінології. Питання теорії» [6], де мова йде про те, що окремі термінології є лексичними підсистемами всередині

лексичної системи національної мови, де термінологічні системи поділяються на підсистеми, а ті, у свою чергу, на термінологічні ряди, орієнтовані на екстралінгвістичну співвіднесеність і словотворчу однотипність.

Терміни, зважаючи на свою специфіку, не можуть входити до системи слів загальної лексики, а утворюють ряд підсистем (за предметними полями) в національній мові, не входячи ні в літературну, ні в побутову розмовну мову.

На сьогодні залишається актуальною точка зору Олександра Реформатського на термінологічну систему, який вважає, що терміни-слова групуються не в будь-якому порядку, який їм може рекомендувати система даної мови, а групуються виходячи із системності науки, яку вони обслуговують, що створює особливе поєднання слів, що не витікає із норм даної мови [5].

Розмірковуючи про системність, Олександр Реформатський зазначає, що термін повинен бути двічі системний: як словесне позначення поняття має відповідати системі понять даної галузі науки або технології, а як слово-термін – відповідати системі мови.

Поряд з поняттям терміносистема, одним із перспективних понять, що дозволяють найбільш детально проаналізувати сукупність економічних термінів, є поняття термінополя.

Термінополе є своєрідною галуззю існування терміна, всередині якої він володіє всіма ознаками, що його характеризують. Ця галузь штучно окреслена і спеціально охороняється від сторонніх втручань. Належність до певного поля є найбільш суттєвою ознакою, що відрізняє терміни-слова від звичайних слів.

Поле для терміна-поняття є тією системою понять, до якої він належить, а для терміна-слова є тією сукупністю інших термінів-слів, з якими він поєднується у межах даної науки, на основі яких формується сам і на які має вплив своєю мовною формою.

Але, на думку Олександри Суперанської, головним для поля є екстралінгвістична спрямованість, відповідно до якої організуються мовні засоби вираження [6].

Терміни особливо організуються в кожному полі і в мікрополі, що входять до нього: вони лімітовані специфікою поля та його ідіоматичністю.

Наприклад, якщо взяти тлумачення терміна «ринок»:

«Ринок збуту – сфера ринкової економіки, що споживає вироблені товари та послуги і визначає їх необхідну кількість та ціну.

Валютний ринок – система фінансово-економічних відносин, пов'язаних із здійсненням операцій купівлі-продажу (обміну) іноземних валют і платіжних документів в іноземних валютах.

Зовнішній ринок – сфера товарного обміну, що виходить за національні межі.

Кліринговий ринок – система безготівкових розрахунків, базована на зарахуванні взаємних вимог, зобов'язань.

Контрольований ринок – ринок, на якому пропозиція, попит та ціни формуються під впливом державних і майнових органів» [1, С. 1222],

то цілком природно вибудовується термінологічне поле, до якого входять слова, що відносяться до однієї предметно-понятійної галузі (наприклад, *продаж, товар, плата, ціна* тощо):

«Продаж боргу – нове явище для зовнішньої заборгованості, коли одні країни частково чи повністю продають свій борг іншим країнам» [1, С. 1150];

«Біржовий товар – товар, який служить об'єктом біржової торгівлі, напр., зерно, метал.

Підакцизні товари – товари, з яких законодавчо справляється акцизний збір.

Стратегічний товар – товар, експорт якого забороняється, обмежується або контролюється з метою запобігання шкоди національній безпеці країни – власника товару.

Уцінений товар – знижений у початковій ціні товар.

Ходовий товар – товар, який користується великим попитом» [1, С. 1456].

Аналізуючи вищезазначене, ми бачимо, що рівноположеність може бути парадигматичною – і тоді виникають тематичні ряди; сукупності слів, об'єднаних взаємовідносинами протиставленості і обумовленості: *чорний ринок; зовнішній ринок; контрольований ринок* (це комплексні одиниці ринкової економіки).

При ієрархічній рівноположеності виникає сукупність слів у термінологічному полі, об'єднаних взаємовідносинами підпорядкування: ринок товарів (первинна форма ринку, де здійснюється купівля-продаж предметів споживання та засобів виробництва): *споживчий ринок і ринок засобів виробництва.*

Про ідіоматичність термінологічного поля неодноразово писав Олександр Реформатський, який зазначав, що термін завжди входить до термінології, у межах якої відрізняється однозначністю, а термінологічне поле замінює йому контекст.

Наприклад, такі терміни, як «баланс», «рахунок» у своєму термінологічному мікрополі знаходять точність і однозначність. За межами свого мікрополя вони втрачають характеристики термінів, набуваючи абсолютно іншого значення.

Термін «баланс» має такі значення:

«Активний баланс – підсумок, в якому прибутки перевищують витрати.

Баланс державного бюджету – співвідношення грошових прибутків та видатків держави.

Баланс доходів та видатків – фінансовий баланс, в розділах якого вказані джерела та величини прибутків та видатків.

Баланс обігових коштів – форма відображення процесів надходження та використання обігових коштів підприємства.

Торгівельний баланс – співвідношення між вартістю експорту та імпорту країни за певний період (найчастіше рік)» [1, С. 57 – 58].

Термін «рахунок» має такі значення:

«Активний рахунок – бухгалтерський рахунок, признач. для обліку складу й розміщення коштів підприємства, їх руху.

Банківський рахунок – бухгалтерський документ, що ведеться в банку, в якому враховується рух коштів клієнта банку.

Валютний рахунок – рахунок особи в банківській установі, на якому нагромаджуються та витрачаються їхні кошти в іноземній (конвертованій) валюті.

Депозитний рахунок – рахунок для розміщення на депозити банку коштів фізичних або юридичних осіб з нарахуванням плати за депозит (річних).

Розрахунковий рахунок – банківський рахунок фізичної або юридичної особи, через який він зобов'язаний проводити усі розрахунки за участю банку» [1, С. 1203].

На думку Олександра Реформатського, термін може існувати поза контекстом тільки в тому випадку, якщо відомо, до якої термінології він належить [5].

Отже, вживання терміна в контексті – це галузь його вживання, а належність терміна до поля – це галузь його існування як терміна.

Твердження про те, що в термінологічному полі все регламентовано, змушує замислитися над тим, які межі термінологічного поля: є закритою системою чи межі розмиті.

Структура поля економічної термінології, поданої в розмовній мові студентів економічного профілю, не ідентична структурі поля наукової економічної термінології, поданої в спеціальних текстах з економіки (підручники, наукові статті), оскільки в комунікації студентів знаходять відображення не всі аспекти економіки, а лише найбільш значущі для слухача і мовця.

Спостерігаються відмінності і в словниковому складі цих полів. У полі, поданому в мові студентів, ці відмінності проявляються у:

- а) специфіці використання термінологічної лексики;
- б) появі функціональних синонімів;
- в) вживанні розмовної і жаргонної лексики;
- г) вживанні образних засобів.

Якщо спробувати класифікувати лексику за семантичними полями, то виявилось абсолютно неможливим встановити, де проходять точні межі поля і чи охоплені всі слова, що належать до цього поля, а також потрібно розглядати поле в постійному русі і розвитку.

Адже постійно виникають одні слова (неологізми, okazіоналізми) і відмирають інші (архаїзми). Але якщо зміст окремого слова автоматично змінюється разом зі змінами загального поля, то його ніколи не можна точно фіксувати.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Економічна термінологія, як і термінологія будь-якої наукової галузі, – це не просто список термінів, а вираження певної системи понять, що відображає певний науковий світогляд.

Отже, метою подальшої роботи фахівців є:

- ретельне вивчення стану економічної термінології на рівні мовної системи і аналіз особливостей її функціонування в реальному професійному спілкуванні, а також між студентами у повсякденному житті;
- розробка універсальних критеріїв відбору терміна для укладання економічного термінологічного словника, орієнтованого на студентів економічних спеціальностей;
- виокремлення меж економічної термінології за допомогою аналізу авторитетних словників і навчальних посібників із економіки і виділення основних понятійних полів;
- визначення належності до певного поля, яка є найбільш суттєвою ознакою, що відрізняє терміни-слова від звичайних слів;

– визначення меж вибраної термінології за допомогою проведення роботи із відбору економічних термінів відповідно до понятійних полів, виділених на основі сучасних авторитетних навчальних посібників із економіки, що використовуються провідними вищими навчальними закладами при навчанні студентів як в Україні, так і за її межами;

– типологія економічних термінів; уніфікація економічної термінології; виявлення найбільш уживаних основоположних ключових термінів даної терміносистеми, а також утворених від них вузькоспеціальних економічних термінів для ефективного навчання студентів економічного профілю.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. на CD) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с. : іл. ISBN 966-569-013-2.

2. Даниленко В. П. Русская терминология: опыт лингвистического описания. М. : Наука, 1977. 246 с.

3. Кочан І. М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами в сучасній українській мові. Л. : Вид-ий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2004. 520 с.

4. Панько Т. І. Від терміна до системи. Львів : Вища школа. Вид-во при Львівському університеті, 1979. 146 с.

5. Реформатский А. А. Введение в языковедение. М. : Просвещение, 1967. 544 с.

6. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология : вопросы теории. М., 2012. 248 с.

References:

1. Velykyu tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy (z dod., dopov. na CD) (2009) / Uklad. i holov. red. V. T. Busel [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language (with appendix, supplement on CD) /

Uklad. and heads. ed. W. T. Busel]. K. : Irpin' : VTF «Perun», 2009. 1736 s. : il. ISBN 966-569-013-2 (in Ukrainian)

2. Danilenko V.P. (1977). Russkaya terminologiya : opyt lingvisticheskogo opisaniya [Russian terminology: experience of linguistic description]. M. : Nauka, 1977. 247 s. (in Russian)

3. Kochan I.M. (2004). Dynamika i kodyfikatsiya terminiv z mizhnarodnymy komponentamy v suchasniy ukrayins'kiy movi [Dynamics and codification of terms with international components in the modern Ukrainian language]. L. : Vyd-yy tsentr LNU im. Ivana Franka, 2004. 520 s. (in Ukrainian)

4. Pan'ko T.I. (1979). Vid termina do systemy [From term to system]. L'viv : Vyshcha shkola. Vyd-vo pry L'vivs'komu universyteti, 1979. 146 s. (in Ukrainian)

5. Reformatskiy A. A. Vvedeniye v yazykovedeniye [Introduction to linguistics] M. : Prosveshcheniye, 1967. 544 s. (in Russian)

6. Superanskaya A. V., Podol'skaya N. V., Vasil'yeva N. V. Obshchaya terminologiya : voprosy teorii [General terminology: theoretical questions]. M., 2012. 248 s. (in Russian)

Shelepko I. Systemic aspect of economic terminology

Summary. The development of the economy, the growth of consumer demand, the active development of certain business segments, the emergence of the stock market, the emergence of online trading and other processes led to the emergence of a need for business terminology.

This audience of people involved in financial and economic business relations is constantly expanding. Someone needs to provide them with the necessary information, on the basis of which they could manage their actions: make decisions, manage companies, improve their business.

It is the needs of this social group due to the emergence of a new type of communication - business communication.

Interest in economic issues has become one of the signs of modern reality. This is evidenced, in particular, by the fact that economic issues occupy an

important place not only during business communication, but also in the daily lives of students of economic profile.

Economic problems are considered and analyzed not only in publications designed for professionals, but also in publications aimed at the mass reader. This has led to the widespread use of economic vocabulary outside the professional sphere.

The term must be twice systemic: as a verbal notation of the concept must correspond to the system of concepts of a given field of science or technology, and as a word-term must correspond to the system of language.

Along with the concept of terminology, one of the promising concepts that allow the most detailed analysis of the set of economic terms, is the concept of terminology.

The term field is a kind of branch of existence of the term, within which it has all the features that characterize it. This industry is artificially delineated and specially protected from outside interference. Belonging to a certain field is the most important feature that distinguishes word terms from ordinary words.

The field for the term-concept is the system of concepts to which it belongs, and for the term-word is the set of other terms-words with which it is combined within this science, on the basis of which it is formed and influenced by its linguistic form.

If we try to classify vocabulary by semantic fields, it turned out to be absolutely impossible to establish where the exact boundaries of the field pass and whether all words belonging to this field are covered, and the field must be considered in constant motion and development.

Key words: terminology; term; terminology system; terminological field; terms-words; context; business communication; student society.